

gigászi feladatot jelentene, másrészt pusztán ezek könyvtárosokkal való ellátása is hatalmas összegeket emésztene fel, nem beszélve a helyiségek biztosításáról, kialakításáról stb. De valamilyen értelmes megoldáson természetesen érdemes lenne elgondolkozni (például internetes vagy más hasonló lehetőségeken).

Számos más kérdés megvitatása, végiggondolása érdemelne még figyelmet, de talán a megemlített gondok, problémák is olyanok, amelyekre érdemes vagy érdemes lenne közösen elgondolkoznunk s jó megoldásokat találunk.

Magyarságtudomány és hungarológia határán

PÉNTEK JÁNOS

Nem érzem magam kellőképpen illetékesnek arra, hogy a hungarológia magyarországi intézményrendszeréről, annak működéséről és jövőbeni működtetéséről véleményt mondjak, noha az, amivel foglalkozom, tartalmilag bizonyára a hungarológia körébe tartozik, és arról is van már valamelyes tapasztalatom, milyen a szakmaiság és az államigazgatás vagy a szakmaiság és a politikum viszonya akár otthon Kolozsváron, akár itt Magyarországon. Az embernek némi büntudata is lehetne amiatt, hogy azóta zavarosabb a kép, amióta nem lehet kizárólag belföld – külföld viszonylatában gondolkodni, és nem lehet mindent a tárcaközi illetékeség körébe utalni. A kép és a rendszer működése, a már 1990 előtt szépen kiépült intézmények feladatköre elbizonytalanodott, és ennek egyik oka, hogy ma már nem kell, sőt nem is lehet csak az országhatárok között látni és láttatni a magyar nyelvet és a magyar kultúrát, és hogy olyan intézmények léte és működésére is tekintettel kell lenni, vagy éppen alapozni lehet rájuk, amelyek a korábbi rendszerhez nem tartoztak hozzá. Az Akadémia és a hungarológia néhány fontos intézménye is példát mutatott rá, hogy minden ózdkodás és óvatoskodás ellenére a hungarológiában is, és éppen a hungarológiában, vállalni kell a kultúrnemzeti kereteket.

Ennek voltak jelei 1990 előtt is. Jól emlékszem például arra, amikor a nyolcvanas években Pordány László, a szegedi Hungarian Studies program akkori vezetője, megkeresett, hogy a náluk kiegészítő képzésen résztvevő amerikai „hungarológus” (vagy éppen történész vagy politológus) hallgatókat elhozná tanulmányi kirándulásra Erdélybe. Mert hisz mit

látnak a magyarságból, a magyar kultúrából, ha nem látják Erdélyt? Az első, nem is veszélytelen kísérlet folytatódott aztán a fordulat után is, amikor Szőnyi György Endre lett a program vezetője. Igen: akár a helyszínen folyik a hungarológia oktatása, akár Magyarországon, és akár valamelyik külső régióban, a hungarológia nem lehet csak Hungáriológia. És ehhez a területileg „kiszélesedett” tartalomhoz kell igazítani a szemléletet, a tájékozódást, a kézikönyveket. Évek óta szorgalmazom, egyelőre eredmény nélkül, hogy készüljön oktatási anyag a szaktanszékek és a világ hungarológusai számára Halász Péternek a Duna Televízióban a kulturális régiókat bemutató sorozatából.

A „hivatalos” hungarológiához az olyan szakmai műhelyeknek, amilyen a kolozsvári tanszék, korábban nem volt közük. Nem is lehetett, mert külföldön ugyan, de nem idegeneknek közvetítette és oktatta a magyar nyelvet, irodalmat, kultúrát. Az államközi kapcsolatokban ez azt jelentette, hogy csak a bukaresti egyetemnek volt magyar lektorátusa, mert az elképzelés szerint az ottani „hungarológiai” tanszéknek a magyart mint idegen nyelvet kellett volna oktatnia. És amikor 1990-ben első dolgunk volt a hivatalos vendégtanári státus létesítése és a tárcaközi megállapodásban való elismertetése, akkor sem hungarológiára gondoltunk elsősorban, hanem a tanszék szakmai erősítésére és a magyarországi szakmai műhelyekkel, intézményekkel való kapcsolatteremtésre (ebben fontosnak tartottuk éppen a hungarológiai intézményeket). Bár nem zárkozunk el a sajátosan „hungarológiai” feladatoktól, továbbra is kettős vagy átmeneti a státusuk a magyar nyelvhatáron belül vagy annak peremén működő oktatási intézményeknek és oktatóhelyeknek, amelyek elsődlegesen a helyi magyar közösségek igényeit elégítik ki az oktatásban, a kutatásban, a szellemi értékek őrzésében és gyarapításában.

Azt hiszem, mi viszonylag pontosan érzékeljük mind az igényekből és a helyzetből fakadó feladatokat, mind a lehetőségeinket. Gyakran zavar azonban bennünket mások zavara: az, hogy mások nem tudnak mit kezdeni velünk. Például, hogy most tíz év elteltével, annyi egyetemi és politikai vita után is az egyetemi szakokra vonatkozó friss, a román kormánytól eredő nómenklátúra az egyetemi magyar nyelv és irodalom szakot az „egyéb idegen nyelvek” kategóriájába sorolja (a román államigazgatás tehát hungarológiának tekinti azt, amit végzünk). A ránk vonatkozó magyarországi megítélés és besorolás sem mindig megnyugtató: továbbra is gyanú és fenntartás övezi az egyetemi tanszéket mint ún. állami intézményt (a civil vagy az egyházi intézményekkel szemben), gyakran még az államigazgatás képviselői sem tudnak róla, hogy vannak bennünket

érintő rendelkezések a tárcaközi megállapodásokban, és azoknak más a státusuk, mint a kisebbségi ügyeknek (van vendégtanári program ilyen, „kisebbségi” keretben is, tárcaközi megállapodás alapján is, van hallgatócsere kisebbségi keretben, van a tárcaközi megállapodásban stb.). Ezek a zavarok mindenképpen nehezítik a dolgok menetét vagy akár az ügyinté- zést, nem is beszélve arról, hogy sok esetben ilyen ügyekben nekünk kell közvetítenünk a két tárca illetékesei között.

Ha nem tölt be *par excellence* hungarológiai szerepet, azaz nem ide- geneknek közvetíti a magyar nyelvet és kultúrát, mitől és miben hunga- rológiai mégis egy egyetemi tanszék Kolozsváron vagy például az Erdé- lyi Múzeum-Egyesület? A jelenlegi rendszerben ez még kevésbé világos: Magyarország és a magyarság szemszögéből minden ilyen intézmény (intézet, tanszék) egyben mint külföldi magyar intézet működik. Egyszer- re cél és eszköz: meglévő, szakmailag erősíthető, építhető szakmai mű- hely, a hungarológia oktató és kutató műhelye, és egyben közvetítő, a szomszéd országok hasonló szakmai intézményeivel, oktatási és kutatási intézményeivel szoros kapcsolatban álló intézet. Fontos szerepe van a szomszéd országok területén található magyar és magyar vonatkozású dokumentumok feltárásában, forrást és terepet kínál, nyilvántart. (Noha, mivel nem vagyunk hatóság, és felügyeleti jogunk nincs, azt csak szomo- rúan regisztráljuk, hogy fontos magyar kulturális értékek vándorolnak nem Magyarországra, hanem oda, ahol többet fizetnek érte.)

A mindennapok gyakorlatára és tapasztalatára lehetne hivatkozni: szinte mindenki hozzánk fordul, aki erdélyi forrásokat, erdélyi kutatási terepet, erdélyi szakmai partnereket keres. Minderre feltétlenül gondolni kell, amikor a hungarológia további, nagyobb távlatú koncepciójáról, in- tézményeinek rendszeréről és működtetéséről vitatkozunk.

Annak is bizonyára messzemenő következményei vannak a jövő szempontjából, hogy a világ már nem Kelet és Nyugat, hanem számunkra elsősorban Európa, az uniós Európa, amelynek szintén kialakult intéz- ményrendszere van többek között az ilyesmire, mint az európai nyelvek és kultúrák kölcsönös tanulása, tanítása. Ebben a vonatkozásban új meg- világításba kerül az, hogy a hungarológia interdiszciplináris és főképpen nemzetközi szakterület. És talán az is, bár ekörül még sok a bizonytalan- ság, hogy némely kis kultúrák és részkultúrák kettős kötődésűek (vagy kettős alárendeltségűek). A legbizonytalanabbak az esélyek abban a vo- natkozásban, hogy oldódnak-e és oszlanak-e majd az európai (főképpen pedig a szomszéd) nyelvek és kultúrák egymásra vonatkozó kölcsönös előítéletei és elutasításai, a rivalizálások és a dominanciatörekvések.

Azt mindenki érzékeli Rákos Pétertől Fazekas Tiborcig, hogy a hungarológia a hely és a helyzet, azaz az idő függvénye, és hogy nem annyira az *a priori* elképzelésektől, elméletektől függ, hanem az igényektől és a lehetőségektől. Ilyen alapon valóban akár nemzeti hungarológiákról is beszélni lehetne, ha nem volna ez is semmitmondóan általános (pl. hogy román vagy romániai hungarológia). A célszerű bizonyára egy árnyalt tipológia volna a helyek és a helyzetek tekintetében, egy dinamikus tipológia, amely érzékeli a várható gyors változásokat.

Amikor olvastam *A hungarológia az ezredfordulón* összeállítás anyagát, pontosabban a három elképzelést, a Kissné Pap Margitét, a Jankovics Józsefét és Monok Istvánét, valamint a Fazekas Tiborcét, az volt az első benyomásom, hogy mint három alternatívát kell olvasni és értelmezni őket. Most úgy látom, hogy abban a Fazekas Tiborcé jelentheti a kiinduló pontot, hogy átfogóbb, merészebb, nagyobb távlatú lépésre van szükség, amely egyszerre tekint Európára és a magyar régiókra, amely összefogja és rendezi mindazt, ami a mai intézményekben átfedésként, párhuzamosásként jelentkezik. Jankovics József és Monok István álláspontjából akár axiómának, mindenképpen alapvető követelménynek kell tekinteni, hogy a szakmai szempontok a meghatározóak, tehát, hogy bár a hungarológia valóban politikafüggő, de nem alárendeltje sem a politikának, sem az államigazgatásnak (noha a finanszírozás tekintetében mindenképpen az), és ez utóbbiaknak kellene igazodniuk a célokhoz és a tartalmakhoz. Kissné Pap Margit áttekintése pedig arra figyelmeztet, hogy vannak speciális, viszonylag jól intézményesült területei a hungarológiának, hogy van munkamegosztás és együttműködés az intézmények között. A saját tapasztalatom is az, hogy a kapcsolataink gyakorlatilag kifogástalannak voltak azok az intézményekkel, amelyeket Kissné Pap Margit képvisel, és a Hungarológiai Központtal is. Noha annak is tudatában vagyok, hogy az ügyeket képviselő személyek és személyiségek mindig fontosabbak, mint az intézmények, ők képesek felülkerekedni az éppen „hivatalos” képviselőten és ügyintézésen. Ez azonban nem változtat azon az alapvető szakmai igényen és nemzeti érdeken, hogy jelentős mértékben erősíteni kell a nagyvilágban a hungarológia státusát, és ehhez a döntő lépéseket otthon kell megtenni. A kérdés csak az, mire szánja rá magát az államigazgatás: elfogadja-e a távlatosabb kihívást és a szakmai ajánlásokat, vagy megmarad egyelőre, az intő jelek és hangok ellenére, a „felsőbb szintű vezérlés és felügyelet” eszközeinél?